

مجموعه دستورالعملهای بهداشت، درمان و مدیریت در حوادث غیرمترقبه

فصلنامه مطالعات بسیج، سال هفتم، شماره ۲۵، زمستان ۱۳۸۳

جمعی از نویسندگان، مجموعه دستورالعملهای بهداشت، درمان و مدیریت در حوادث غیرمترقبه (جلد ۱)، تهران، بسیج جامعه پزشکی، ۱۳۸۳، ۱۳۰ صفحه

سوانح طبیعی همچنان به ایجاد خسارات و تلفات غم‌انگیز انسانی، اقتصادی و اجتماعی و آسیب به محیط‌زیست ادامه می‌دهند. درست است که بشر یاد گرفته تا حدودی با این مشکلات کنار آید، ولی تاکنون قادر به حذف و یا حتی کنترل آنها هم نبوده است. بنابراین، با وجودی که شاید توانسته باشیم اثرات آن سوانح را به طرق گوناگون تعدیل کنیم، ولی همچنان به فشار غیرقابل تحمل خود بر ساکنین زمین، که از نظر ادامه بقا بدون آنها نیز با مشکل روبه‌رو هستند، ادامه می‌دهد.

از سوی دیگر، شدت برخی از تهدیدات قدیمی افزایش یافته است. به عنوان مثال، در دهه ۱۹۲۰ احتمال یک فاجعه و سانحه هوایی از اهمیت ناچیزی برخوردار بود، تعداد هواپیماهای موجود در آسمان کم بود و تصادف دو هواپیما در آسمان، حداکثر تعداد انگشت‌شماری را از زندگی ساقط می‌کرد. ولی اکنون و در قرن حاضر، خطر سانحه هوایی بسیار افزایش یافته است. روزبه‌روز هواپیماهای بیشتری در آسمان پرتراфик خطوط هوایی جهان، خصوصاً در اطراف پایتختهای کشورها، به پرواز درمی‌آید. اکنون تصادف دو هواپیما می‌تواند فاجعه بزرگی به بار آورد.

در مورد برخی از خطرات قدیمی، خود بشر موجب افزایش احتمال خطر است. افزایش روزافزون جمعیت، مردم را وادار کرده است که در مناطق خطرآفرین، که قبلاً قابل سکونت به حساب نمی آمد، زندگی کنند. به عنوان مثال، زندگی و خانه سازی در مناطق سیل گیر و در کنار رودخانه های بزرگ و همچنین در جزایر کم ارتفاع، که در معرض خطر بالا آمدن آب دریا قرار دارند، مجاز شده است. اثرات و پیامدها گاه ناگوارند. فرورفتن زمین در زیر آب دریا می تواند باعث شور شدن زمینهای زیر کشت، و در نتیجه کمبود مواد غذایی شود و ساکنین منطقه را برای ادامه زندگی دچار بحران و حتی قحطی کند و حتی ممکن است مشکلاتی از قبیل مهاجرت و آوارگی ایجاد کند.

علاوه بر سوانح طبیعی، عوامل دیگری که بر دنیای امروز تحمیل شده، تهدیدهای جدیدی است که به خصوص بعد از جنگ جهانی دوم به وجود آمده اند. ناآرامیها و خشونت های اجتماعی روزافزون اثرات ناگوار عمیقی در بسیاری از کشورها و جوامع برجا گذاشته است. هواپیمارمایی، تروریسم، ناآرامیهای مردمی و جنگها و درگیریها با استفاده از سلاحهای متعارف، متداول شده است. این مسائل گاه فشارهای غیرقابل تحملی را بر دولتها و جوامعی تحمیل می کند که بدون آن فشارها هم، به دلیل شرایط اقتصادی و اجتماعی ضعیف در وضعیت ناهنجاری بودند. این امر به نوبه خود فشارهای زیاده تری بر منابع کمک رسانی بین المللی وارد، در نتیجه، توانایی و تلاش آنها را در مواجهه با سوانح جهانی تضعیف کرده است.

جهان امروز با تهدیدات جدیدی از ناحیه موادی که معمولاً عنوان مواد خطرناک را به خود اختصاص داده اند روبه رو است. حادثه اسفبار بوپال در هند (۱۹۸۵) یکی از حوادث بی سابقه و بزرگ در این زمینه است که حدود ۲۵۰۰ نفر کشته و بیش از یکصد هزار قربانی برجا گذاشت. اما بوپال های این جهان، فقط قله های قابل رؤیت و تبلیغ شده این کوه یخ شناور هستند. مواد خطرناک در مقادیری روزافزون، در سیستمهای حمل و نقل سراسر جهان در تردد هستند و گاه در مناطقی ریخته می شوند که برای آینده جهان زیانبار است. این مواد می توانند تهدید فاجعه آمیزی را شکل دهند که به طور بالقوه با خطرات ناشی از بسیاری از پدیده های طبیعی قابل مقایسه است.

خطرات و تهدیدهای ناشی از منابع هسته ای و اتمی نیز یکی دیگر از مشکلات و مسائلی است که رویاروی مدیریت سوانح قرار دارد. انفجار نیروگاه هسته ای چرنوبیل

در روسیه (۱۹۸۶) گویای عظمت و اهمیت این مسأله است. به جز آنهایی که کشته شدند و یا در اثر تشعشعات رادیواکتیویته آسیب دیدند، حدود ۱۳۵۰۰۰ نفر مجبور به تخلیه منطقه خود شدند. اثرات رادیواکتیو تا فاصله تقریباً ۲۵۰۰ کیلومتری، و حتی دورتر، را آلوده کرده است. در این جهانی که کوشش برای دستیابی به منابع بزرگتر انرژی رو به افزایش است، این مسائل و مشکلات هسته‌ای دوران صلح در آینده نیز احتمالاً همچنان ادامه خواهد داشت.

گرچه خطرات ناشی از سوانح و تصادفات هسته‌ای به اندازه کافی ناراحت‌کننده است، اما مشکلات مدیریت سوانح ناشی از یک جنگ هسته‌ای احتمالی تقریباً خارج از قدرت درک ما است. هرچند که امکان یک جنگ هسته‌ای جهانی در طول سالهای اخیر کاهش یافته، ولی احتمال استفاده از سلاحهای هسته‌ای در یک درگیری محدودتر و در یک سطح پایین‌تر را نمی‌توان کاملاً نادیده گرفت. مسأله دیگری نیز وجود دارد و آن اینکه، حتی اگر کشوری مستقیماً در یک درگیری و یا تروریسم هسته‌ای دخالت نداشته باشد، باز هم شدیداً از اثرات جانبی رادیواکتیو آسیب خواهد دید. بنابراین، می‌توان گفت که خطرات جدید، شامل حوادث ناخواسته‌ای هستند که گاه ممکن است اثرات درازمدت بسیار شدیدی داشته باشند که مقابله با آنها و جبران آنها بسیار مشکل باشد.

یکی از مراحل مهم چرخه مدیریت حوادث، مرحله پاسخ است که عبارت از اقداماتی که بلافاصله قبل و بعد از بروز سانحه به عمل می‌آید. چنین اقداماتی در راستای حفظ جان انسانها و حمایت از اموال و مقابله با خسارات فوری ناشی از بروز سانحه می‌باشد.

بر این اساس دامنه عملیات پاسخ، معمولاً وسیع بوده و موفقیت آن بستگی حیاتی به آمادگی خوب دارد. مؤثر بودن یا نبودن پاسخ نیز اثرات مهمی روی ملزومات و فعالیتهای جبران دارد. عملیات پاسخ معمولاً باید تحت شرایط بحرانی و غالباً دردناک انجام گیرد و اجرای آن غالباً مشکل است و به پرسنل و امکانات و منابع فراوان نیاز دارد. بنابراین بدون یک برنامه‌ریزی، سازماندهی و آموزش دقیق، نمی‌توان انتظار داشت که عملیات پاسخ خوب و موفق از آب درآید.

پاسخ مؤثر و مفید به حوادثی که رخ داده بسیار حیاتی است. دلایل عمده این امر

عبارتند از :

- محدود کردن تلفات جانی؛
- کاهش سختی‌ها و مصائب؛
- بازسازی تأسیسات و تهیه امکانات مورد نیاز و اساسی زندگی؛
- جلوگیری از خسارات و آسیب‌های بیشتر؛
- تأمین زیربنایی جهت برنامه‌های جبران.

بیمارستانها به عنوان مراکز ثابت و تخصصی ارائه خدمات بهداشتی - درمانی با در اختیار داشتن امکانات و پرسنل مجرب یکی از اجزای مهم فرآیند پاسخ به حوادث غیرمترقبه محسوب می‌شوند. هرچند ممکن است به علت بعد مسافت، تعداد بسیار زیاد مجروحین، نوع آسیب‌دیدگی و نیز امکانات جابه‌جایی مصدومین، بخش اعظمی از فرآیند درمان در محل حادثه و پیش از رسیدن مصدومین به بیمارستان (و یا در بیمارستانهای صحرایی) انجام گیرد، ولی بیمارستانها عمدتاً جزء اولین واحدهایی هستند که درگیر عوارض ناشی از حوادث غیرمترقبه می‌شوند.

آمادگی بیمارستان در مقابل حوادث غیرمترقبه از عوامل متعدد و پیچیده‌ای منشأ می‌گیرد که یکی از مهمترین آنها وجود برنامه حوادث غیرمترقبه بیمارستانی^۱ است. تهیه چنین برنامه‌ای از اولویتهای مهم مدیریت هر بیمارستان و اولین قدم در ایجاد آمادگی بیمارستان برای حوادث غیرمترقبه است. کتاب «مجموعه دستورالعملهای اجرایی بهداشت، درمان و مدیریت بحران در حوادث غیرمترقبه» که با هدف دستیابی به الگوی مناسب و یکسان در مقابله با حوادث غیرمترقبه تدوین شده است، ضمن تعیین عناصر مهم برنامه حوادث غیرمترقبه بیمارستانی، با بهره‌گیری از سامانه فرماندهی حوادث^۲، سامانه فرماندهی حوادث غیرمترقبه بیمارستانی^۳ و شیوه طراحی برنامه آمادگی بیمارستانها در مقابله با سوانح را مورد بررسی قرار داده است.

کتاب مذکور دارای پنج بخش است؛ بخش اول، تحت عنوان «مقدمات» به تعریف واژگان پرداخته است. در بخش دوم با عنوان «برنامه‌ریزی حوادث غیرمترقبه بیمارستانی» مراحل تهیه برنامه حوادث غیرمترقبه بیمارستانی در مراحل چهارگانه،

1- Hospital Disaster Plan.

2- Incident Command System.

3- Hospital Emergency Incident Command System.

آمادگی: اعلام خطر، پاسخ اورژانس، توقف برنامه و ارزیابی بعد از حادثه تبیین شده است. این بخش در تعیین چارت سازمانی، شرح وظایف و زنجیره فرماندهی حوادث غیرمترقبه، سامانه فرماندهی حوادث اضطراری بیمارستانی را مبنای کار قرار داده و تأکید بیشتری بر روی اجزای برنامه حوادث غیرمترقبه بیمارستانی و توصیف کیفی فعالیتها کرده است.

بخش سوم کتاب با هدف آشنا کردن خواننده با سامانه فرماندهی حوادث اضطراری بیمارستانی (HEICS)، ضمن اشاره به تاریخچه HEICS و ویژگیهای این سامانه را به ترتیب ذیل مورد بحث قرار می‌دهد:

- زنجیره فرماندهی مبتنی بر مسئولیت؛
- پذیرش بالینی مأموریتی و زبان به کار رفته برای عامه پرسنل؛
- اولویت‌بندی وظایف با استفاده از برگه‌های شرح وظایف؛
- قابلیت استفاده از آن در طیف متغیر از حوادث؛
- ثبت دقیق فعالیتهای انجام شده در پاسخ به یک وضعیت اضطراری؛
- تسهیل تعامل آموزشی واحدها (همکاری دوجانبه) در داخل یک مجموعه و یا از یک مجموعه به مجموعه‌ای دیگر؛
- انعطاف برنامه HEICS در پیاده کردن برنامه در سطوح مختلف؛
- حداقل تداخل با ساختار مدیریتی موجود بیمارستان به علت تشابه مسئولیتها.

نویسندگان در ادامه این بخش، مراحل پیاده کردن HEICS را در مراکز پزشکی شرح داده و در انتها برای اجرای بهتر برنامه و پیاده سازی HEICS، اقدامات تکمیلی و پیشنهادهایی ارائه کرده است.

برگه‌های شرح مسئولیت HEICS، با ارزشترین و مهمترین بخش این برنامه محسوب می‌شود؛ به طوری که این برگه‌ها به پرسنل پاسخ دهنده یادآوری می‌کنند چه کاری را انجام خواهند داد، این کار را در چه زمانی انجام داده و پس از انجام آن به چه کسی گزارش خواهند داد. بر این اساس، نویسندگان در بخش چهارم کتاب به این موضوع پرداخته است. مؤلف با اشاره به چارت‌سازی، که دربرگیرنده جایگاههای متنوع مسئولیتی امکانپذیر و مورد نیاز برای پاسخ به یک موقعیت اضطراری است، نقش

برگه‌های شرح مسئولیت را در جهت بهتر انجام شدن وظایف هریک از جایگاههای مسئولیتی تشریح می‌کند.

بخش پایانی کتاب به رنگها، جلیقه‌های تشخیص هویت و استانداردسازی اصطلاحات کدهای اضطراری اختصاص یافته و «پروتکل‌های مایع درمانی پیشنهادی در مصدومین زلزله»، «پروتکل ابلاغی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در برخورد با بیماران دچار ضایعات ناشی از آسیب آوار» و «پروتکل تغذیه و بهداشت آب در شرایط اضطراری و حوادث غیرمترقبه» ارائه شده است.

محمد فاضل

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی